

לשוננו לעם

עורכים: א' אברונין, מ' אזרחי וי' פרץ

מתוך

כרך א, חוברת ג, תש"ו

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

ד"ר בנימין קלאר •

פעלים מורכבים

בכמה מן הלשונות הלועזיות ניתן לחבר פעלים עם מלות-יחס ותארי-פועל מסוימים ולהרכיבם על ידי כן לפעלים חדשים ("קומפוזיטה" בלעז), שישוד-הפעולה שבהם מוגדר יפה על ידי המלה הנוספת לפי כיוונו, צורתו, עצמתו וכדו'. מן הפועל הגרמני "געהען" (= הלוך), למשל, אפשר ליצור את הפעלים המורכבים: איינגעהען, אוסגעהען, אנגעהען, אבגע-הען, אופגעהען, אונטרגעהען, צורקיגעהען, ווייטערגעהען ועוד ועוד, ועל דרך זו גם בשאר לשונות. הואיל וכמעט כל פועל ופועל ניתן להרכבה ממין זה, נראה בעליל איזה עושר רב של דרכי הבעה וגוני-ביטוי צפון באפשרות זו. בלשון העברית אין דבר כיוצא בזה, ולפיכך יש בינינו המתקשים מאוד בבואם למסור פעלים מורכבים ממין זה בעברית וקובלים על "עניותה" של לשוננו, ויש שאינם עומדים בנסיון ומחדשים לעצמם גם בעברית מיני הרכבים כאלה. הנה לדוגמה לקט קטן ממה שקראתי ושמעתי בזמן האחרון:

הלכתי למעלה אל הקומה השניה.
— האשה סחבה לפניו (הלמ"ד)

בחיריק והפ"א בשוא) שק מלא ירקות.
 — הוא נדחק פנימה אל האולם
 לראות מה קרה שם. — הפקיד רצה
 לשבת הלאה במשרדו. — הילד צעק
 בקולי קולות, אבל האב הכה אותו
 הלאה בחמת זעם. — אני הולך
 הלאה ונכנס לסימטא צרה. — התחלנו
 להקים בחזרה את האוהל. — באיזור
 סטאלינגראד כבשו הרוסים בחזרה
 שלשה מקומות ישוב. — נשיא בית הנב-
 חרים דרש מן הציר פ. לקחת בחזרה
 את דברי העלבון, שהשמיע נגד חברו. —
 רבים מן המנויים שלחו בחזרה את
 גליונות העתון למערכת בדרישה להפסיק
 את המשלוח.

גלוי לעין, שצירופים אלה ודומיהם לא
 נתחדשו אלא על פי צורתה הפנימית של
 לשון זרה, ובאמת אינם לפי רוחה של
 הלשון העברית, שהתקינה לעצמה כלים
 משלה לשם הבעת דרכי וגווני המיוחדים
 של הפועל. בעוד שבלשונות הלועזיות
 הפעל הוא העיקר ומגדירו טפלים לגביו
 ונטפלים אליו, הופכת הלשון העברית
 את הסדר ועושה את הטפל עיקר, ואילו
 על העיקר עצמו היא עשויה לוותר ולא
 להביעו כלל. הפועל "עלה" למשל כולל
 בתוכו כל מיני עליה אל מקום מורם,
 בין דרך הליכה ובין דרך ריצה, בין דרך
 טיפוס ובין דרך נסיעה וכדומה, הוא מקיף
 אפוא מה שמביעים בגרמנית בפעלים
 המורכבים: הינאויפגעהען, הינאויפלויפען,
 הינאופקלעטערן, הינאויפפאהרען. לאמיתו
 של דבר אין המלה העברית מוסרת אפוא
 אלא את המושג הגרמני "הינאויף", ואילו
 על עצם הפעלים "געהען, לויפען, קלעט-
 טערן, פאהרען" היא עוברת כשתיקה.

"השב" בלשון המקרא ו"החזר" בלשון חכ-
 מים כוללים את הפעלים המורכבים: צו-
 ריקגעבען, צוריקשטעללען, צוריקלעגען,
 וויעדערערשטאטטען וכיוצא בזה. הפעל
 "העתק" משמש גם להעברת חפץ ממקום
 למקום ("וועגשיעבען"), גם לעקירת דירה
 ("איבערזיעדלען"), עיין בראשית י"ב ח', גם
 להעתקת דברים שבכתב ("אבשרייבען").
 גם לתרגם מלשון ללשון ("איבערזעטצען")
 — וגם כאן וויתור על הבעת עצם הפעולה
 ומסירת שינוי המקום ("וועג, אב, איבער")
 בלבד.

ואולם במקום שמן הצורך הוא לדייק
 ולפרש ביתר בירור את הפעולה ואת
 הגדרת דרכה או כיוונה גם יחד, משתמש
 העברי בשני פעלים הבאים כאחד, צורה
 שיש בה תמורה מלאה לפעלים המורכבים
 שבלשונות הלועזיות. והרי כמה דוגמאות
 מן הספרות: וימשכו ויעלו את יוסף
 מן הבור (בראשית ל"ז כ"ה, הערויפ-
 ציהען); יודי חמק עבר (שה"ש ה' ה'),
 זיך פארביידריקען); שטף ועבר (ישעיה
 ח' ח, איבערשטראמען); הלא אתה תשוב
 תחיינו (תהלים פ"ה ז', וויעדערבעלען-
 בען); טסות ובאות אלי כעוף (מדרש
 תהלים י"ח, העראנפליעגען); מיד צף
 ועלה ארוננו של יוסף (ילקוט שמות רמז
 ע"ו, הערויפשווייממען); רצין ועולין
 בכבש (יומא פ"ב מ"א, הינויפלויפען);
 מטפס ועולה (עירובין כא, הינופקלעטטען-
 רן); מתגלגל ויורד מן ההר (יומא
 ו', זיך הינאונטערוועלצען); דחק ונכ-
 גס אצל המלך (ברכות לא: זיך הינאיינ-
 דראנגען); מחטים ומוציאים את
 הביכורים (מכילתא בא י"ג, אויסגראבען);
 דחפה והוציאה (איכ"ר ג, ג, הינ-

אוסשטאססען); חוזר ושוורפו (פס-
חים מ"ט, ע"א וויעדערפארברענוען); דם
שותת ויורד על דופני הספינה (ילקוט
ויקרא רמז תקפ"ז, ה' גאונטערפליעסען);
ויש "חזר" גם לפני בגין סביל: חזרו
וגשת עבדו (ירושלמי שביעית פ"ו
ה"א); חזר ונתגלה (חולין פ"ז); חזרה
וגשתכחה (סוכה כ:). והרבה בדומה לזה.
לפי כל זה צריך לומר במשפטים המשו-
בשים שהובאו למעלה: ועליתי אל הקומה
השניה — האשה סחבה והכניסה שק מלא
ירקות. — הוא חק ונכנס אל האולם
לראות מה קרה שם. — הפקיד רצה
להוסיף לשבת במשרדו. — הילד צעק
בקולי קולות אבל האב הוסיף והכה
(הוסיף להכות) אותו בחמת זעם. — אני
ממשיך ללכת ונכנס לסימטה צרה. —
התחלנו לחזור ולהקים את האוהל. —
באזור סטאלינגראד חזרו הרוסים וכבשו
שלשה מקומות ישוב. — נשיא בית הנב-
חרים דרש מן הציר פ. לחזור בו מדברי
העלבון, שהשמיע נגד חברו. — רבים מן
המנויים החזירו את גליונות העתון למע-
רכת בדרישה להפסיק את המשלוח.